

Twee vazen (prototypes)

Frank Lloyd Wright (1868-1959)

Museum Boijmans Van Beuningen
 Rotterdam

Ontwerp 1928, uitvoering Glasfabriek Leerdam, 1929
 Vormgeblazen en geslepen meerblauw glas, H 30 cm en 25,3 cm
 Herkomst: veiling Christie's Amsterdam, 6 november 2001, nrs. 112 en 113

Voor het Museum Boijmans Van Beuningen steunde de Vereniging Rembrandt eind vorig jaar, samen met het Prins Bernhard Cultuurfonds/Hugo van Winfonds en de Stichting Museum Boijmans Van Beuningen, de aankoop van twee unieke vazen die de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright in 1928 ontwierp voor de Glasfabriek Leerdam. De aanwinst is een belangrijke aanzet voor een nieuwe beleidsrichting van de afdeling Moderne Kunstnijverheid en Industriële Vormgeving van het museum om zich in de toekomst nadrukkelijker te gaan richten op de ontstaansgeschiedenis van diverse kunstvoorwerpen.

Het komt niet vaak voor dat een aankoop van twee belangrijke historische designobjecten samenvalt met de ontdekking van een grote hoeveelheid archiefmateriaal, waardoor deze voorwerpen in een geheel nieuw daglicht kunnen worden geplaatst. Over de samenwerking tussen de Glasfabriek Leerdam en Frank Lloyd Wright (1868-1959) leek reeds veel bekend te zijn, omdat een groot deel van de correspondentie tussen de Amerikaanse architect en P.M. Cochius, de directeur van de fabriek, alsmede een tiental tekeningen, bewaard zijn gebleven.¹ De vondst van een dagboek uit 1928, bijgehouden door Cochius tijdens een zakenreis naar Amerika, leverde echter zoveel nieuwe aanknopingspunten op, dat archiefonderzoek in Nederland en Amerika tot een geheel herzien inzicht leidde over de samenwerking van een toonaangevende Nederlandse industrie en een kunstenaar met grote artistieke aspiraties. Zo weten we nu precies hoe onderhandeld werd over de opdracht, het auteursrecht, de commissiepercentages en de technische problemen bij de uitvoering. Bovendien is duidelijk geworden dat Wright veel meer ontwerpen heeft gemaakt dan aangenomen werd. Meer dan 60 ontwerpen zijn inmiddels teruggevonden.

DE AMERIKAANSE MARKT

In de literatuur over de Glasfabriek Leerdam wordt steevast de nadruk gelegd op de productie van de kunstnijverheidscollectie, een assortimentsgroep waarvoor door tientallen beroemde kunstenaars (ontwerpers, schilders en architecten) een bijdrage werd geleverd. Klinkende namen als De Bazel, Berlage, De Lorm, Lebeau en vanzelfsprekend Copier leverden gezichtsbepalende ontwerpen die synoniem werden voor Nederlands avant-garde design. Mondjesmaat werkte de fabriek ook met buitenlandse ontwerpers. Dat de fabriek zich daarnaast wat betreft omzet en productie voor een veel groter deel moest toelagen op bouwmetaal, verpakkingsglas en alledaags glaswerk

voor de export is veel minder bekend. Met name Amerika was in die tijd een belangrijke afnemer van grote hoeveelheden rijk gedecoreerd gebruiksglas, waarvan de vormgeving geheel indruiste tegen de hoge artistieke pretenties van directie en kunstenaars.

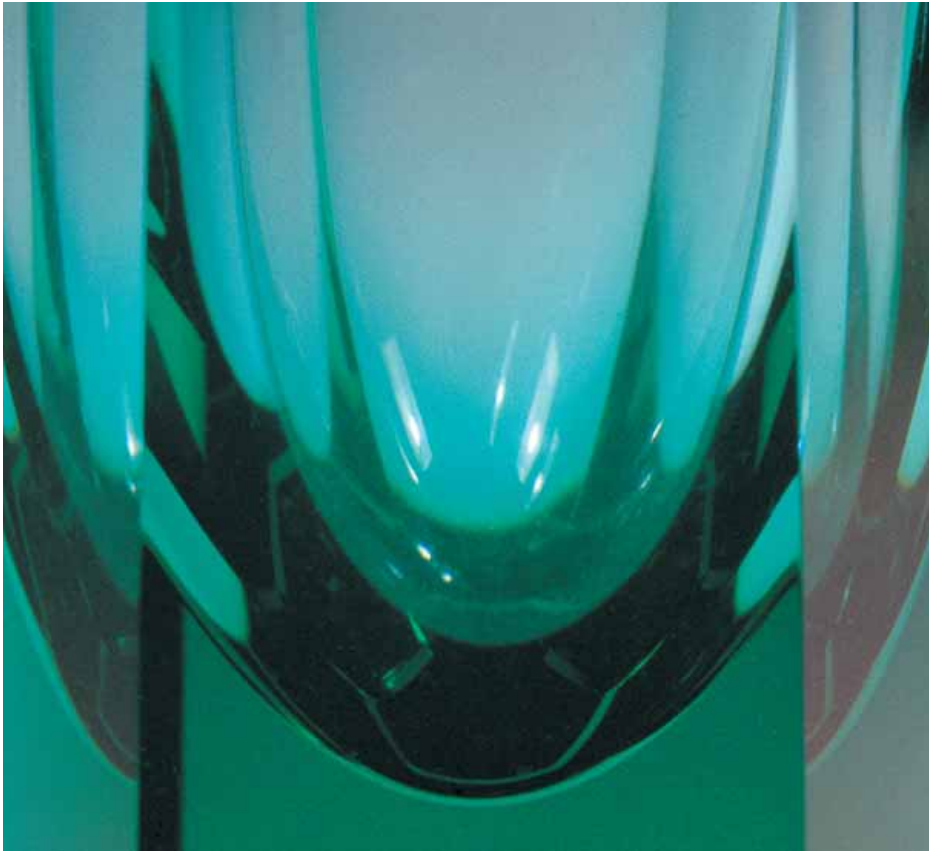
Om de export van kunstnijverheidsglas, alledaags gebruiksglas en bouwmetaal, zoals bouwstenen en *graniver* mozaïek, overzee te bevorderen, ondernam de fabriek allerlei pogingen ter promotie en verkoop. Zo werd hard gewerkt aan toonzalen door het hele land, een netwerk van vertegenwoordigers, tentoonstellingen en het ontwerpen van producten die zouden aansluiten bij de smaak van de Amerikaanse markt.² Grootste troef in al deze plannen was de samenwerking met de architect Frank Lloyd Wright. Tijdens zijn reis naar Amerika in 1928 werd Cochius steevast hierin bevestigd. *'t Lijdt geen twijfel dat hij hier in Amerika de groote man is, die niettegenstaande al de tegenwerking die hij ondervindt, toch als de man wordt beschouwd – Otto Kahn de bekendste in N.Y. skyscraperarchitect zeide: 'We are the businessmen but Frank is the genius'. Wij mogen er dus trotsch op zijn dat hij zich nu bereid heeft verklaard uitsluitend door en voor ons te werken niet alleen voor tafelglas maar ook voor bouwglas.'*³

DE SAMENWERKING

Tot voor kort werd aangenomen dat Berlage de stimulerende kracht was achter het aantrekken van Wright als Amerikaanse partner. Uit het recent ontdekte archiefmateriaal blijkt nu dat het Cochius zelf was die al in 1922 via Berlage contact zocht met de Amerikaanse architect: *Zeer geachte Heer Berlage, Gaarne zou ik in relatie treden met den Heer Frank Lloyd Wright, over wien U in het laatste nummer van Wendingen hebt geschreven, teneinde hem te verzoeken glas voor Amerika voor ons te ontwerpen. Mag ik U derhalve vragen, ons een introductie bij genoemden Heer te willen bezorgen?*⁴

Berlage, die zelf in Amerika was geweest en het werk van de architect kende, had Wright door omstandigheden nooit zelf ontmoet. Zijn aanbevelingsbrief, tezamen met een introductiebrief van Cochius hadden de architect nooit bereikt, omdat deze was verhuisd en Berlage hiervan ongewis was gebleven. Pas in 1927 lukte het via M. Das, de Amerikaanse vertegenwoordiger van Leerdam, om contact te leggen. De interesse om wederom met de architect contact te zoeken werd ongetwijfeld aangewakkerd door het verschijnen van een reeks van zes nummers van *Wendingen*, die in 1926 gewijd was aan het werk van Wright. Er volgde een intensieve correspondentie tussen Cochius en Wright. Om de samenwerking meer kracht bij te zetten

Detail vaas (prototype)

bezoekt Cochijs Wright tijdens zijn zakenreis in het najaar van 1928 meerdere keren in zijn huis in Taliesin. In korte tijd werden onderhandelingen gevoerd, plannen ontwikkeld, tekeningen gemaakt, contracten getekend en afspraken vastgelegd over de productie. Alle afspraken werden tot in het kleinste detail in het dagboek en later in brieven beschreven. Terug in Nederland bleek de communicatie per post – brieven, telegrammen en zendingen van tekeningen en proefmodellen per boot – dermate vertragend op het totale proces te werken dat de productie van de ruim 60 ontwerpen voor een compleet zeskantig eet- en drinkservies, verschillende kandelaars en vazen, twee plasteiken en diverse bouwmaterialen niet verder kwam dan een handvol proefmodellen voor vazen en één glazen bouwsteen. Een belangrijke reden hiervoor lag besloten in de onuitvoerbaarheid van veel van de ontwerpen. Ook zal de toenemende economische recessie de marktpositie van Leerdam in Amerika geen goed hebben gedaan waardoor de samenwerking een stille dood is gestorven.

HET ARCHIEFMATERIAAL

Uit het rijke archiefmateriaal laat zich het ontwerp- en productieproces van de vazen nauwkeurig reconstrueren. In het dagboek dat Cochijs tijdens zijn Amerikaanse reis bijhield lezen we veel wetenswaardigs. Zo schrijft hij op 20 november 1928: *Heeft bloemenvaas ontworpen 14" hoog rond & driehoekig. Kunnen in proportie kleiner gemaakt worden. Een dag later: Heden morgen heeft Mr. L.W. zijn eerste tekeningen afgemaakt; drie bloemenvazen driehoekig, acht-*

hoekig [dit blijkt zeshoekig te zijn] en rond, geblazen, en zoo mogelijk geperst, in verschillende afmetingen te verkleinen. De geperste m/naden in 't midden, in primitief glas. Liefst in wit glas of _ kristal. In Amerika bestaan geen goede bloemenvazen. L.W. zal er nog andere teekenen; die wij tot dusverre in Holland hebben gemaakt vindt hij zeer mooi. Hij is echter van meening dat de Amerikaanse behoefte gaat in andere richting. Voor A. [Amerika] zullen de bloemenvazen grooter moeten zijn. Minder verfijnd, primitiever. De geperste zullen de naden mogen vertoonen, hoewel er geen bezwaar tegen staat de naden af te slijpen evenmin dat 't glas persfouten vertoont. De kleur moet echter goed zijn.

Voor zover bekend heeft de fabriek twee verschillende modellen uitgevoerd. De bekendste is een zeshoekige vaas die in twee maten is uitgevoerd. Van de grootste maat zijn vier exemplaren bekend. De kleinste maat, waarvan slechts één exemplaar bekend is, is nu door Museum Boijmans Van Beuningen aangekocht. Tot voor kort was de uitvoering van deze zogenaamde *budvase* onbekend. Dit obeliskvormige vaasje, bestemd voor een bloemknop, rust op een piramidevormige voet. Een door Wright aangepaste schets, waarbij de voet een zigzagbeweging vertoont, ligt aan de uitvoering van deze vaas ten grondslag. Ook dit model kon voor de verzameling worden aangekocht.

PROTOTYPES

De aankoop van de twee proefmodellen zet de toon voor het nieuwe beleid van de collectie Moderne Kunstnijverheid en Industriële Vormgeving in Museum Boijmans Van Beuningen. Zij streeft ernaar een verzameling prototypes aan te leggen die de ontstaansgeschiedenis van de voorwerpen vastlegt. Met behulp van het bewaard gebleven archiefmateriaal en de ontwerptekeningen geven de vazen een fascinerend beeld van een intrigerende maar moeizame samenwerking tussen een geniale architect en een idealistische fabrikant. In de loop van dit jaar verschijnt een lijvig boek waarin het bewaard gebleven archiefmateriaal integraal wordt gepubliceerd. Door de opmerkelijke compleetheid kunnen we de samenwerking tot in het kleinste detail volgen waardoor een nauwkeurig beeld ontstaat van het Amerikaanse avontuur van een vooraanstaande Nederlandse industrie. De vazen zullen het middelpunt vormen van de designtentoonstelling *Het ontstaan der dingen*, die wordt georganiseerd ter gelegenheid van de officiële heropening van het museum in het voorjaar van 2003 ♦

Thimo te Duits

Noten

1. J. Ambaum, 'Ontwerpen van Frank Lloyd Wright voor de glasfabriek Leerdam', *Jong Holland*, 1 (1984), 1, pp. 35-51; Thimo te Duits, *Geperst glas uit Leerdam*, Assen & Leerdam 1991, pp. 97-100.
2. T.G. te Duits, 'Een Amerikaans avontuur, Leerdam en Zuid-Holland op de tentoonstelling Hedendaagse

Nederlandse Kunstnijverheid in San Francisco 1930', *Vormen uit vuur*, 154 (1995), 1, pp. 23-29.

3. Reisdagboek P.M. Cochijs, 20-11-1928, Archief Verenigde Glasfabrieken, Schiedam, met dank aan de heer J.A. Soetens.
4. Brief P.M. Cochijs aan H.P. Berlage, gedateerd 4-10-1922, N.A.I., Rotterdam.